

WADDENKUST	Zorgen	Kansen
Natuur van wereldklasse	<ul style="list-style-type: none"> - Dynamiek Waddenzee <-> statische dijk, statische boekhouding en tunnelvisie regelgeving rondom natuur (Natura 2000) - Huidig systeem is eendimensionaal - Het gaat niet goed met de natuur van de Waddenzee - Gebrek zout-zoet interactie 	<ul style="list-style-type: none"> - Meebewegen met dynamiek Wadden systeem - Holistische ecosysteembenadering - Rijke Waddenzee, rijk kweldergebied - Werelderfgoed
Landschap/ Ruimtelijke kwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> - Open landschap versus clusters ontwikkeling (Lauwersoog) 	<ul style="list-style-type: none"> - Verzachten harde scheidingen/overgangen - Openheid en relatie van zee/dijk
Klimaatbestendig	<ul style="list-style-type: none"> - Zeespiegelstijging - Waterbeheer Groningen (vrij verval Lauwersmeer, gebrek aan gemaal) - Huidige dijkaanpak onhoudbaar bij stijgende zee - dalend land 	<ul style="list-style-type: none"> - Gemalen, randen debieten verbeteren - Achterland debiet (zoutspoeling) - Ophoging kwelders (waterveiligheid) - Lauwersoog doorbraak (30% meer water in komberging) - Slenkstructuren (Grutsk op Fryslân) - Leeuwarden en Groningen aan Zee - Kunstmatige ingrepen/structuren (zoals Afsluitdijk en dubbele dijk)
Energieneutraal		<ul style="list-style-type: none"> - Energieneutraal worden - Duurzame energie - Boeren rol geven in energievoorziening - Klimaattransitie, grondstoffen - Zonne-energie (op water) - Stromingsenergie - Windmolens in de haven - Energie/bio-based/waterstof/chemie cluster (aanjagen)
Leefbaar	<ul style="list-style-type: none"> - Sense of place - Krimp - Verpaupering - Lokale trots niet groot, leven met de rug naar zee - Werkgelegenheid 	<ul style="list-style-type: none"> - Ruimte voor mensen - Samen in gesprek - Aandacht voor de mens en toekomst voor hun kinderen in dit gebied - Steden en vissers in de Waddenzee - Varen langs de kust - Leefbaarheid kleine gemeenschap

Duurzaam bereikbaar	<ul style="list-style-type: none"> - Bereikbaarheid van de havens - Beperkingen voor haven in bouw - Onduidelijkheid over effecten verzanding 	
Duurzame Wadden-economie	<ul style="list-style-type: none"> - Verzilting vraagt omschaling grootschalige -> kleinschalige teelt - Emotie en het verleden maken het eng/moeilijk om belangen te delen - Dynamiek in en tussen sector beknelt door regelgeving en afscherming van sectoren in beleidsontwikkelingen/visies - Sectoraal denken - Framing (on)mogelijkheden natuur en landschap vs economie - Harlingen havenstad onder druk - Zout grondwater 	<ul style="list-style-type: none"> - Zilte teelt en natuur - Overzicht en samenbreng van verschillende belangen - Holistische ecosysteembenadering - Meebewegen met dynamiek Wadden systeem - Vestigingsklimaat - Ruimte voor ondernemen/ontwikkeling - Kansen op Noordzee maritiem - Circulaire economie - Aansluiten op bestaande investeringsstromen - Hoog biologische landbouw, nieuw verdienmodel - Van terp ironie naar terp economie - Waddengebied brede slibstrategie (klei maken in Eems Dollard) - Cultuurtoerisme
Overkoepelende punten	<ul style="list-style-type: none"> - Kijken met de bril van vandaag naar de toekomst (Zijn leefbaarheid en krimp wel relevant in 2050?) - Missen regie op gebiedsontwikkeling - Beleidsoverlap (NOVI-POVI-ROVI-GOVI-IKW) - Proces kosten? - Lokale inwoners, boeren, waterschappen en kleine ondernemers ontbreken in het proces - Lokale & bottom-up initiatieven/visies worden te laat ingeschakeld, als het onderling al bepaald/uitgestippeld is - Politiek bepaalt - Natura 2000 en natuurbeschermingswet één op één in omgevingswet? - Hotspots (havens, landbouw en chemie) vastleggen, wat met gebieden tussen hotspots? - Gebrek aan vertrouwen 	<ul style="list-style-type: none"> - Per thema bekijken welke geografische afbakening van de kust nodig is - De gebiedsagenda gaat verder dan een procesafpraak dat we het gezamenlijk gaan doen. - Bouwsteen voor NOVI, afstemmen met gemeentes en provincies - Goed proces opzetten - Ondersteuning Rijk bij lokale initiatieven - Meerlagigheid, schakelen tussen schalen - Denken in cyclische systemen i.p.v. eigenbelang. - Kijk je vanaf de kust of vanaf het land? - Flexibiliteit van regelgeving - Ruimte voor slow policy - (helderheid in) onderscheid wat waar wel/niet - Gezamenlijk afwegingskader (rol beheerautoriteit)

		<ul style="list-style-type: none">- Doorbreek algemeenheden en heilige huisjes- Specifiek vs systeem (systeem aanpak met lokaal maatwerk)- Ruimte buiten beleid- DNA/identiteit van het gebied- Goed fundamenteel onderzoek-> hoeveel geld naar Wadden- Koploper projecten als opmaat voor uitvoerend programma- Iconen -> stapsgewijs innovatie creëren- Sturing via urgente thema's
--	--	--

WADDENZEE	Zorgen	Kansen
Natuur van wereldklasse	<ul style="list-style-type: none"> - Toenemende druk van baggeren, suppleren, delfstoffen, defensie & visserij - Bodemberoering - Geen gedeeld beeld Rijke Waddenzee - Lage visstand -> op welke schaal los je dit op? - Beperkte biodiversiteit - Bulkproductie (vis) - Minder zeegras - Verlies aan ruimte, landschap, rust & duisternis - Veranderingen in kraamkamer (vissen) en voedselbank (vogels) - Laag broedsucces vogels - Zandige vlakte - Kleinere Waddenzee - Onvoldoende nutriënten - Exoten - Swimway onder druk - Waddenzee te weinig als voedselbron gezien en nu staat voedsel onder druk - Aanslibbing Waddenzee - Te starre afsluiting gebieden voor zeehonden - Erosie scheepswrakken 	<ul style="list-style-type: none"> - Drukfactoren verduurzamen en innoveren - Groter areaal onberoerde wadbodem - Herstel biobouwers bodemstructuur - Begrip Rijke Waddenzee samen inhoud geven - Verbetering visstand zoals in Lauwersmeer - Grote productiviteit - Topsegment topproductie - Meer mosselbanken en zeegras velden - Zeereservaten - Zoet-zout ontwikkelingen - Herstel ecologische verbinding met de Noordzee - Innovatie in relatie tot Unesco werelderfgoed - Werelderfgoed meer uitnutten
Landschap, ruimtelijke kwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> - Harde scheiding wad/achterland - Harde randen - Onvoldoende ruimte voor landschapsvormende processen - Vrije zicht Noordzee boringen 	<ul style="list-style-type: none"> - Zachte wadkanten - Vergroenen randen - Ontwerpen vanuit cultuurhistorie Koppeling Waddenzee kustzone - Meer zee invloed in achterland geeft kansen (Holwerd aan Zee)
Klimaatbestendig	<ul style="list-style-type: none"> - Klimaatverandering - Zeespiegelstijging - Waterkwaliteit Eems-Dollard i.v.m. te veel slib - Opwarming zeewater - Onduidelijke effecten 	<ul style="list-style-type: none"> - Klimaat urgentie - Waddenzee als klimaatbuffer -> building with nature in kwelders Harlingen, eilandjes Eems-Dollard en havenontwikkeling - Urgentie instandhouding waterveiligheid

	<ul style="list-style-type: none"> - Zandsuppletie - Spuien via sluizen in de toekomst onmogelijk - Verondieping Waddenzee - Bagger bezwaar i.r.t. verandering systeem 	<ul style="list-style-type: none"> - Binnendijkse oplossingen (zilte teelt) - Zeewaartse verplaatsing baggerstort Rotterdam - Gemalen die continu spuien
Energieneutraal		<ul style="list-style-type: none"> - Duurzame brandstof
Leefbaar	<ul style="list-style-type: none"> - Beleven gaat boven waarden 	<ul style="list-style-type: none"> - Breed draagvlak voor visserij, toerisme, natuur en onderwijs - Waarde gebied centraal stellen - Grote inventiviteit kustbewoners speelt in op veranderd Wad - Werk - Natuur ten dienste van de mens - Vanuit het gebied zelf mee aan de slag
Duurzaam bereikbaar	<ul style="list-style-type: none"> - Bereikbaarheid eilanden laag en havens hoog - Bereikbaarheid havens - Havenontwikkelingen op slot - Voldoende havenfaciliteiten voor vissersschepen - Veerverbindingen - Toegankelijkheid voor gebruiksfuncties - Dichtslibben jachthavens als gevolg van beperkingen Natura 2000 	<ul style="list-style-type: none"> - Aanlegmogelijkheid kust - In 2050: hoog er over heen of onderdoor (tunnel): gaat ten koste van eilandgevoel
Duurzame Wadden-economie	<ul style="list-style-type: none"> - Kader zilte teelt - Is visserij nog mogelijk in de toekomst? - Genoeg ruimte voor visserij - Belemmering om te oogsten wat er is (i.v.m. onvoldoende interesse) - Lokale economie verdrongen door recreatie - Verlies cultuurhistorie - Vernietiging (maritieme) archeologische sites/artefacten door economische activiteiten en ontzanden - Sectoraal denken 	<ul style="list-style-type: none"> - Zilte teelt - Visserijbeleid afstemmen op convenanten - Duurzame/innovatieve visserij (beleving werelderfgoed, excursies, monitoring, streekmarketing, uitkoop, integraal en vismarkten/supermarkten) - Gebiedsaanpak visserij - Wederzijds begrip tussen vissers: verschillende markten, visserijvormen en producten - Circulaire economie - Natuur en vaarrecreatie verantwoord samen - Duurzaam cultuurtoerisme - Nieuwe vormen gebruik Noordzee - Combineren gebruikszones - Lokaal, kleinschalig gebruik draagt bij aan behoud gebied

		<ul style="list-style-type: none"> - Voedselvoorziening met lage CO² footprint - NL voorloper innovatie (duurzame veerboot Texel) - Slib uit Eems-Dollard - Samenwerking natuursector en Waddenhavens
Overkoepelende punten	<ul style="list-style-type: none"> - Hokjes & vijand denken - Samenwerking - Erecode ruimte vaarrecreatie - Versnippering beheer/monitoring - Gebrek aan kennis en monitoring - Polarisatie voor tegenstanders over drukte op het wad - Invloed mensen is anders dan verwacht - Te beschermend optreden - Handhaving/vergunningverlening - Beleid Den Haag gaat lokale initiatieven en samenwerking tegen - Definitie van termen - Te weinig aandacht voor systeem denken 	<ul style="list-style-type: none"> - Win-win samenwerking tussen vissers, natuurorganisaties en beheerders - Vissers als beheerders inzetten - Vertrouwen - Niet wijzen, maar oplossen - Ruimte voor experimenteren - Eenduidig, integraal beheer voor monitoring, handhaving, meer budget, efficiënt en één loket - Centrale monitoring - Nulmetingen en monitoring - Lokale initiatieven - Integratie beleid op alle bestuurlijke niveaus - Betrokkenheid en optimale balans door internationale en regionale samenwerking en lokale verantwoordelijkheid - Goede internationale verbindingen

WADDENEILANDEN	Zorgen	Kansen
Natuur van wereldklasse	<ul style="list-style-type: none"> - Behoud karakter <-> kansen en ontwikkelingen - Natuurlijke dynamiek 	<ul style="list-style-type: none"> - Waddengebied als ultiem duurzaam gebied, werelderfgoed - Uniek landschap en natuur
Landschap, ruimtelijke kwaliteit		
Klimaatbestendig	<ul style="list-style-type: none"> - Behoud veiligheid <-> behoud natuurlijk - Zeespiegelstijging: houden we het droog? - Opvolgen klimaatverandering - Bereikbaarheid i.v.m. hoog en laag water 	<ul style="list-style-type: none"> - Innovatie in klimaatadaptatie - Blijvend deskundig opdrachtgever waterkeren
Energieneutraal	<ul style="list-style-type: none"> - Ruimtebeslag energietransitie - Systeemkeuze energietransitie 	<ul style="list-style-type: none"> - Energietransitie als voorbeeld naar Nederland - Zelfvoorzienend qua energie en water - 1 of 2 windmolens per eiland - Breder energievoorziening, niet alleen binnen gemeentes
Leefbaar	<ul style="list-style-type: none"> - Beschikbare en betaalbare huisvesting - Zorg: fuseren met wal is lastig - Onderwijs verdwijnt - Eenzijdige werkgelegenheid (~bevolkingsopbouw) - Vergrijzing - Ontgroening - Leeg eiland - Bewoner wordt gast - Bestaan van de inwoners (economie, welzijn) - Bedreiging leefbaarheid vanuit generieke regelgeving - Toeristen willen graag een ideale plek: internet masten - Strijd tussen natuur en bewoners - Verlies autonomie en eigenzeggenschap eilandgemeenschap - Behoud identiteit Waddeneilanden - Identiteit wordt als toneelsterk economisch gebruikt - Te weinig massa om het verschil te maken 	<ul style="list-style-type: none"> - Woning coöperaties oprichten - Voorzieningen op het eiland slimmer organiseren - Onderwijs in mooie omgeving, afstandsonderwijs, leerlijn kok - Werk op het eiland - Waddeneilanden beste plek ter wereld om te wonen/werken - Beleving en benutting natuur voedsel, zee en land - Urgentie: bewustwording demografische ontwikkelingen - Sterke identiteit in een wereld rust en bezinning zoekt - Autonome gemeenschap - Groot gevoel van sense of place - Bewoners kunnen zelf veel - Culturele activiteiten voor kernwaarden van het eiland - Ambitie eilanden op eigen kracht
Duurzaam bereikbaar		<ul style="list-style-type: none"> - Duurzame bereikbaarheid <-> innovatie noordelijke scheepvaart, industrie

Duurzame Wadden-economie	<ul style="list-style-type: none"> - Ruimtegebrek voor innovatie - Ruimtelijk en disciplinair sectoraal denken - In grootschalige ontwikkeling gaat eigenheid verloren - Natuur voor toeristische ontwikkeling 	<ul style="list-style-type: none"> - Ruimte voor innovatie/proeftuin - Regelvrije experimenteerzone - Circulaire economie - Voedselproductie zelfvoorziening (voedselbos) - Kenniseconomie/studenten naar eilanden/bijzondere omgeving - Toekomst kijkers trekken - Toerisme: houdt het toeristisch product bijzonder - Gemeenschappelijk belang recreatievaart en eilanden kan beter benut worden
Overkoepelende punten	<ul style="list-style-type: none"> - Enige zekerheid is onzekerheid (ontwikkelingen in energie vervoer, ICT) - 2050 is ver weg - Gebrek aan vertrouwen - Te institutioneel denken/werken - Is het eigen karakter van de eilanden een zorg of een kans? - Blijft Rijkswaterstaat op de eilanden feeling behouden met de bewoners? - Eenheid beheer - Dichtregelen 	<ul style="list-style-type: none"> - Experimenteren met onzekerheid - Verleden/traditie als inspiratie voor toekomst - Elkaar iets gunnen - Waddensamenwerking - Grenzen Waddensysteem in relatie tot gezamenlijke en gedeelde kernwaarden? - Voorbeeld gebieden duurzaamheid

WADDENBREED	Zorgen	Kansen
Natuur van wereldklasse	<ul style="list-style-type: none"> - Rust, ruimte en duisternis - Natuur: voedselweb, vis en vogels - Zoet-zout - Afslag ingestort - Afslag en opsplitsing kwelders Ontgroening - Vervuiling, microverontreiniging & plastics - Kwaliteit Rijn + omliggende gronden - Kustontwikkeling - Hobbyisme 	<ul style="list-style-type: none"> - Meebewegen met de natuur - Rijke natuurlijke Waddenzee - Ecologisch herstel zout-zoet verbinding - Ecologisch herstel Noordzee verbinding - Kenmerkende vispopulaties groot & gezond in 2035 - NL koploper in kennisgebaseerd zeenatuurherstel - Als duurzame cultuur bestemming internationaal op de kaart staan - Werelderfgoed status gebruiken voor behoud erfgoed, cultuurhistorie en tradities - Werelderfgoed bewustwording
Landschap, ruimtelijke kwaliteit	<ul style="list-style-type: none"> - Waddenzee en achterliggende vaste land staan met de rug naar elkaar toe -> verlies kenmerkende openheid Waddengebied - Dichtbouwen kustlijn met hoge (bedrijfs)gebouwen en windmolens 	<ul style="list-style-type: none"> - Behoud openheid - Aanwijzen kensters waar geen hoge bebouwing/windturbines mogen - Duidelijke zonering open landschap/hoge structuren
Klimaatbestendig	<ul style="list-style-type: none"> - Klimaat - Zeespiegelstijging - Opwarming - Verzuring - Waterkwaliteit - Regulering dynamisch kustbeheer - Doorgaande erosie zandige kusten - Verharding randen, breuksteendijk - Grote zand/slib honger 	<ul style="list-style-type: none"> - (Investerings voor) dijkverbeteringen slim inzetten in gebiedsontwikkelingen - Stormvloedkering verder naar buiten - Delfzijl kades stormvloedvrij
Energieneutraal	<ul style="list-style-type: none"> - Energie- en grondstof transitie - Waddenzee CO² neutraal in 2035 -> eerder dan landelijk 2050 	<ul style="list-style-type: none"> - Windenergie: ten noorden van het wad - Positieve beeldvorming windturbines - Governance energie transitie = alle belangen meenemen - Energietransitie 2030-2050 samen vormen in het kader van Wadden en Waddenzeehavens - CO² opslag lege gasvelden Nederlands continentaal plat

		<ul style="list-style-type: none"> - Bewustwording rond kabels in Waddenzee om energie op zee te faciliteren
Leefbaar	<ul style="list-style-type: none"> - Leefbaarheid daalt - Waar haalt het gebied zijn identiteit uit? - Inwoners onvoldoende betrokken - Krimp - Vergrijzing - Beschikbaarheid onderwijs onder druk -> vitaliteit samenleving in het geding 	<ul style="list-style-type: none"> - Beleving Waddengebied - Formuleer kernwaarden met ruime gebiedsgrens - Zorg dat het gebiedseigen blijft - Participatie van bewoners bij 'achter de dijk' initiatieven - Lokale/regionale economie en werkgelegenheid - Overcapaciteit eilanden verspreiden - Duurzame recreatie en kleinschalig toerisme passend bij schaal van het gebied - Circulaire ontwikkelingen op het eiland landschap, sociaal versterken (bouwen op bestaand fundament)
Duurzaam bereikbaar	<ul style="list-style-type: none"> - Dichtslibben Waddenzee - Lege haven - Stijgend bagger volume - Op diepte houden haven Termuntenzijl 	<ul style="list-style-type: none"> - Baggeren na 2030 niet meer nodig - Heropen sluis recreatievaart oud Eemskanaal - Vergroot zeesluizen - Kleine snelle veerboten
Duurzame Wadden-economie	<ul style="list-style-type: none"> - Economisch verval - Geen ruimte voor ontwikkeling - Lastige combinatie ontwikkeling en behoud - Minder ruimte voor bestaande visserij - Toeristisch potentieel onderbenut - Speedbootwedstrijden - Recreatiesector (zeilen) is en wordt ouder qua mensen en materiaal -> hoe jeugd betrekken? - Natuurbouwprojecten (natuurbehoud met breuksteen?) - Daling voedselbron Waddenzee=boerenland -> hoe in de toekomst? - Verantwoord oogsten als het er is en wat er is 	<ul style="list-style-type: none"> - Circulaire en innovatieve economie: energie, voedsel, grondstoffen, producten en sociaal maatschappelijk - Rijke Waddenzee levert economisch meer op dan arme Waddenzee - Visserij die past bij Rijke Waddenzee -> topsegment, top product - Duidelijk verhaal vermarkten d.m.v. verhaallijnen - Groen bedrijfsleven aan Werelderfgoed - Digitalisering, robotisering en ontwikkeling havens - Slib economie - Verbind inwoners/ondernemers <->Waddenzee <-> kust - Belang verduurzaming (offshore energie, ook Duitsland) + (opwekking) door Den Helder Eemshaven te koppelen - Vaart in ontwikkeling behouden - Nieuw verdienmodel creëren i.p.v. rijks geld

Overkoepelende punten	<ul style="list-style-type: none"> - Eenzijdige focus op natuur, landschap en toerisme - Rijk beschouwt het gebied als minderwaardig - Te veel institutionele discussies - Te weinig structureel budget voor langlopende monitoring - Te weinig (beleid op) handhaving - Te veel overheid, te weinig inwoners/bedrijven -> te veel verschillende interpretaties - Den Haag heeft te weinig oog voor samenwerking van lokale beheerders, bestuurders en gebruikers - Afstand beleidsmakers <-> bewoners - Niets meer mogen - Onzekerheid rondom vele veranderingen en ontwikkelingen - Geen standvastige koers -> wadden = speelbal - Gefragmenteerde projectontwikkeling - Slechte samenwerking tussen sectoren - In bedreigingen denken - Niet het juiste gesprek met de juiste mensen - Viciuze cirkel: krimp -> toenemend recreatie -> hoge huizenprijzen -> minder kans voor bewoners 	<ul style="list-style-type: none"> - Ecologie, bewoners en economie vinden elkaar - Experimenteren en leren met vernieuwing governance - Kracht poldermodel - Samenwerking met Duitsland en Denemarken - Waddenfonds geld voor onderzoek - Waddenwet met samenhangende regelgeving - Beheerautoriteit met hart voor 't wad - Afstemming tussen 100 overleg organen - Zonering activiteiten - Maak Noordzeekustzone en natuur op de eilanden ook onderdeel van beleid - Herstel monumentaal lage landschap - Samenwerking tussen natuursector en waddenhavens - Insteven op verandering i.p.v. op doel - Presenteer goede voorbeelden, wees trots! - Tijd vinden om bij te dragen, naast het dagelijks werk - Tijd, geld en ruimte vrij maken om proces te faciliteren - Inpassen grote ontwikkelingen in kleinschalige tijdlaag - Conditie ontwikkelen voor systeemkennis met meerwaarde - Belangen delen - Gemeenschappelijk doel: bedrijfsleven, NGOs en overheden
------------------------------	--	--